

ระบบนิเวศทางสังคมและ วัฒนธรรม

โดย รศ.ดร.วศินา จันทศิริ และ ผศ.สิริพิชญ์ วรรณภาส
สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม

1. สังคมและวัฒนธรรมที่สะท้อนวิธีการจัดการความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์

‘สังคม’ (Society) เป็นวิธีตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยร่วมกันของมนุษย์โดยเข้าสังกัดเป็นกลุ่มขนาดต่างๆ เพื่อสนองตอบธรรมชาติของการเป็นสัตว์สังคมและจำเป็นต้องอยู่ด้วยกันเป็นหมู่เหล่า หน่วยทางสังคมขนาดเล็กที่สุดได้แก่ ‘ชุมชน’ (Community) ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันของปัจเจกบุคคลด้วยความมีสำนึกและจุดหมาย บางประการร่วมกันมากกว่าสองคนขึ้นไป

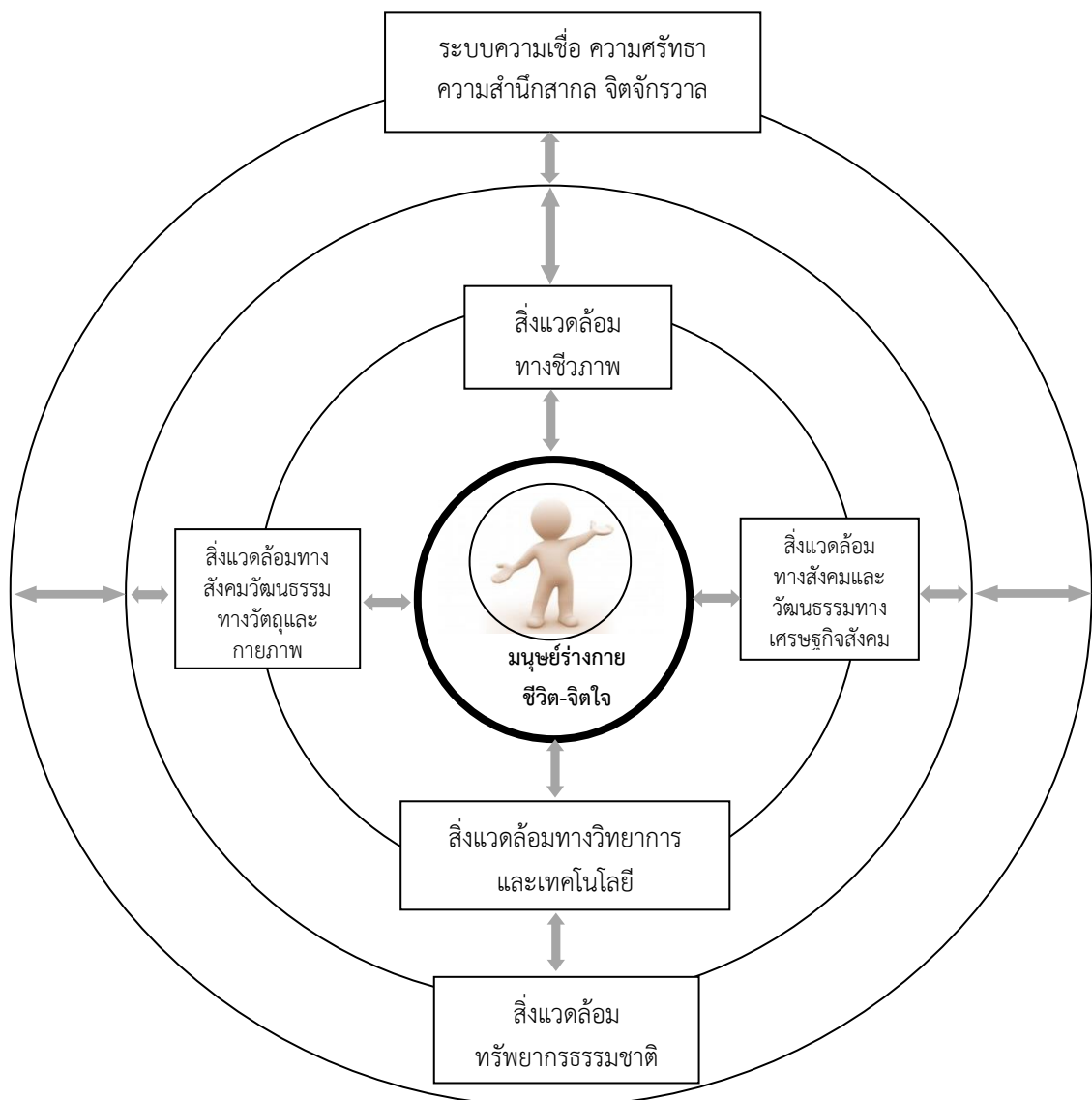
เมื่ออยู่รวมกันเป็นกลุ่มและรวมตัวกันเป็นหน่วยทางสังคมแบบต่างๆ แล้ว มนุษย์จำเป็นต้องสร้างวิธีประพฤติปฏิบัติเพื่ออยู่ร่วมกันในระบบสังคมด้วยสันติสุข สร้างวิธีสื่อสารและสร้างความเข้าใจกัน ซึ่งก่อให้เกิดวัฒนธรรมภาษาและระบบสัญลักษณ์ต่างๆ การสั่งสมประสบการณ์ บันทึก ถ่ายทอด และกล่อมเกลาสมาชิกให้สามารถปรับตัวและเรียนรู้เพื่อเจริญเติบโต เกิดความงอกงาม ก่อให้เกิดวัฒนธรรมในการเรียนรู้และจัดการศึกษาอบรม การจัดระบบเพื่อการผลิต ทำมาหากิน และจัดการเกี่ยวกับปัจจัยในการดำเนินชีวิต ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิต การแลกเปลี่ยนแบ่งปัน การบริโภค ความต้องการในการกล่อมเกล้าพัฒนาชีวิตด้านใน และสิ่งสะท้อนพลังชีวิตด้านในของมนุษย์ ก่อให้เกิดงานสร้างสรรค์ทั้งเพื่อการใช้สอย ความสุนทรีย์ภาพ และความเบิกบานความรื่นรมย์ใจ เช่น ดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะ วรรณกรรม หัตถกรรม งานช่าง และงานฝีมือ ความต้องการจัดการความสัมพันธ์กับสิ่งศรัทธาที่อยู่เหนือมนุษย์ ก่อให้เกิดศาสนาและระบบความเชื่อ ความจำเป็นในการจัดการความสัมพันธ์ ทั้งในเชิงแข่งขันและร่วมมือสมานกลมกลืนกันระหว่างสังคมและหมู่คณะที่แตกต่าง ทำให้เกิดวัฒนธรรมในการติดต่อสื่อสาร คมนาคม สร้างวัฒนธรรมในการแลกเปลี่ยนซื้อขาย ตลอดจนทำกิจกรรมเศรษฐกิจสังคมในระดับต่างๆ ด้วยกัน

สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมเหล่านี้ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ‘วัฒนธรรม’ (Culture) ซึ่งโดยทั่วไปแล้วก็หมายถึงระบบวิถีคิด ภูมิปัญญา และแบบแผนสำหรับการประพฤติปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมและชุมชนระดับต่างๆ ในเชิงระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม จะเป็นแนวคิดที่เน้นวัฒนธรรมที่มีความเป็นวิถีชีวิต อิงอยู่กับบริบท เป็นส่วนหนึ่งในความเป็นชีวิตและในความเป็นมนุษย์ เป็นระบบความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา รวมทั้งระบบการปฏิบัติ และระบบการทางวัตถุ ที่เป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์และจัดการความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

แนวคิดเชิงระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมนี้ จะเป็นระบบวิถีคิดที่ช่วยให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาเกี่ยวกับสรรพสิ่งทางด้านวัตถุ กับวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีแนวทางที่จะเชื่อมโยงเข้าหากันได้อย่างสนิท ไม่แยกส่วนออกจากกันเป็นคนละเรื่อง ส่งผลให้เกิดความเข้าใจและเห็นแนวทางปฏิบัติต่างๆ ต่อเรื่องมนุษย์กับสังคม ที่สามารถสนองตอบต่อสภาพการณ์ต่างๆ ในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนมากยิ่งขึ้น มนุษย์กับระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม หรือบริบทของปรากฏการณ์จำเพาะต่างๆ ของมนุษย์กับ มิติสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม จะไม่แยกส่วนออกจากกัน ความเป็นสาธารณะ ตลอดจนความเป็นส่วนรวมเพื่อการ

อยู่ร่วมกัน จะมีธรรมชาติพื้นฐานรองรับให้มีความกว้างขวางและเอื้อเพื่อต่อความแตกต่างหลากหลายของเพื่อนมนุษย์ เพื่อการอยู่ร่วมกันและสร้างสรรค์สุขภาวะสาธารณะร่วมกัน ได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งของสังคมท้องถิ่นและสังคมโลกได้มากยิ่งขึ้น

ระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ครอบคลุมแบบแผนและกระบวนการก่อเกิด การดำรงอยู่ พัฒนาการ ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม นับแต่ระดับความเป็นองค์กรรวมของมนุษย์ทั้งทางด้านร่างกาย ชีวิต จิตใจ และมิติจิตวิญญาณ เป็นศูนย์กลาง ไปจนถึงการจัดความสัมพันธ์กับสิ่งสูงสุดที่อยู่เหนือมนุษย์ อันได้แก่ระบบความเชื่อ ความศรัทธา ความสำนึกสากล และจิตจักรวาล สามารถแสดงให้เห็นเข้าใจอย่างเป็นระบบดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม

จากภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงการจัดความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในขอบเขตต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดระบบสังคมและวิถีวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วยวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ ระบบความคิด ความเชื่อ ระบบภูมิปัญญา วิถีปฏิบัติและวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหน่วยทางสังคมระดับต่างๆ ระบบสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมืองการปกครอง ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การสื่อสาร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนกระบวนการต่างๆในระบบธรรมชาติและระบบสังคม ทั้งในระดับที่มีมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอยู่อาศัย หรือระดับภายในชีวลัย(Biosphere) และในเอกภพที่อยู่ในขอบเขตความรู้และจินตนาการของมนุษย์ซึ่งทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกันเป็นระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม

นิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น หมายถึง การถือเอาความเป็นมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการจัดความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งในความเป็นมนุษย์นั้น จะพิจารณาอย่างเป็นองค์รวมทั้งความมีชีวิตจิตใจ จิตวิญญาณ และเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ไม่แยกส่วนมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม และไม่แยกวิถีทางศิลปะและวัฒนธรรมออกจากความมีชีวิต ของสังคม ไม่แยกส่วนและลดทอนหน่วยทางสังคมและวัฒนธรรมต่างๆออกจากกัน มีความพึ่งพิงอิงกัน เป็นปัจจัยส่งเสริมเกื้อหนุนกันและกัน รวมทั้งไม่แยกส่วนออกจากความเป็นชีวิตจิตใจของมนุษย์ ในระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ แนวคิดดังกล่าว มุ่งสนองตอบต่อปัญหาและแก้ไขข้อจำกัดอันเกิดจากวิธีคิดแบบแยกส่วนและลดทอนความเป็นจริง เป็นแนวคิดที่พิจารณามิติสังคมและวัฒนธรรมแบบมีชีวิต ไม่หยุดนิ่ง มีพัฒนาการ มีการก่อเกิด เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และมีวงจรความเสื่อมสลาย

บทสรุป

ระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นองค์รวมในระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งครอบคลุมกระบวนการก่อเกิดการดำรงอยู่ พัฒนาการความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆของสังคมและวัฒนธรรม ไม่แยกส่วน นับแต่ความเป็นองค์รวมของมโนจิตใจ จิตวิญญาณ กับกายภาพและวัตถุ ระบบสังคมและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ระบบสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความเชื่อและสิ่งศรัทธา ศาสนา ศิลปะ